

УДК 811.121.2'0+811.161.

Віктор Мойсієнко
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Запозичення в практиці ведення канцелярських книг

Правобережної України

(На матеріалі Житомирських актових книг 1590 та 1635 рр.)

Słownictwo zapożyczone w praktyce prowadzenia ksiąg Ukrainy

Prawobrzeżnej (Na podstawie materiałów z ksiąg Żytomierskich z 1590 i 1635 r.)

У статті проаналізовано запозичену лексику, виявлену в Житомирських актових книгах за 1590 та 1635 рр. Зазначено, що в кінці XVI – на початку XVII століть в Україні склалася ситуація, коли грамотні люди переважно могли писати руською (українською), польською і церковнослов'янською мовами щонайменше. Взаємопроникнення елементів цих мов особливі було досить відчутним у тогочасних текстах.

W niniejszym artykule zaproponowano analizę słownictwa zapożyczonego, wyekserpowanego z żytomierskich ksiąg ustawowych z lat 1590 i 1635. Co istotne w kontekście zaproponowanej analizy, pod koniec XVI - na początku XVII wieku na Ukrainie istniała sytuacja, w której skrybowie oraz inni kompetentni ludzie mogli w przeważającej mierze pisać w języku ruskim (tj. ukraińskim), polskim i carkiewnosłowiańskim. Przenikanie się elementów tych języków było wówczas szczególnie widoczne w tekstach.

Ключові слова: запозичення, мовна ситуація, полонізм, українська мова, руська мова, церковнослов'янська мова.

XVI–XVII століття в історії розвитку української мови водночас ніби й зрозуміле та очевидне: наша мова цілком сформована в структурну єдність, у писемних пам'ятках цього часу знаходимо потвердження чи не всіх характерних диференційних її ознак; і водночас реформаційні століття наводнили таку силу

чужої лексики, що грамотні русини не завжди самі могли дати раду своєму мовленню, а особливо писемно-літературній мові. Межі між простою/руською, церковнослов'янською та польською були настільки хисткі, що в деяких пам'ятках у буквальному розумінні доводиться вимірювати відсотки присутності тієї чи тієї мовної стихії, аби встановити мову. До того ж сотні й тисячі запозичень: з латини, з грецької, з німецької, з чеської, з тюркських мов. Постлитовська Русь ніби вдруге мовно відкрилася світу (вперше світу відкрилася Русь Київська). Тогочасну мовну ситуацію, деякою мірою, можна порівнювати з сучасними глобалізаційними рухами. Європеїзми XVI–XVII століття (латинізми, германізми, полонізми) вривалися в мову справочинства, полемічних творів, наукових трактатів і навіть художньої літератури. Такі ж само процеси спостерігаємо й зараз, у XXI столітті, з тією різницею, що замість латинізмів, германізмів до нашої мови вриваються англіцизми.

Друге мовне відкриття Русі (XVI–XVII ст.) призвело до докорінних змін лексику, причому не лише писемного. Зміни закріпилися і в усному мовленні. У низці тематичних груп сталися незворотні процеси: питомі слова поступилися чужим і вже через десятиліття чи століття після появи неологізму самі мовці його не відсторонювали і сприймали як свій. Наприклад, германізми *дишель* та *шля*, потрапивши в поліське мовлення в середині XVI ст. у переважній більшості говірок витіснили питомі *войє* та *набедрики*. Ці нові лексеми так узвичаїлися, що місцеві конюхи та їздові навіть у другій половині XX століття не вірили, що це не «наші» слова. Натомість, такий само германізм і в такий само час потраплений до мови поліщуків – *лец*, *лейци* – поступився питомому *вожки*.

Думаємо, не буде перебільшенням констатувати, що повітові канцелярії XVI – XVII століть значною мірою формували мовний портрет тогочасного шляхтича щонайменше. Канцелярія була своєрідним осередком публічного життя конкретного регіону. Усі новини, які могли хвилювати шляхетський і міщанський загаль, стікалися сюди, проходячи через «перші руки» канцеляристів [14, с. 161-162]. Саме через цих канцеляристів спочатку

до писемної, а потім і в усне мовлення проникали і сотні запозичень.

Найбільше потрапляло їх із польської мови. Зважаючи на фактичну двомовність (із XVII століття) ведення актових книг – руською і польською, нерідко в документах спостерігаємо взаємовпливи обох мов [7, с. 196-199; 9, с. 63; 11, с. 38]. В аналізованих книгах можна простежити значний польський вплив на різних рівнях мовної системи:

[illegible]

- на морфологічному: ро^сказа^м 2, со³нава^м 5 зв., вєчи^сты^м 6, укри^вжоны^х 17 зв., на вла^сны^м воєво^дствє 238 зв., на³нача^м 243 зв., ѡ^дяхало^м 250 зв., по^станов^лєно, ю^ж заразы 252, а^лбо 252 зв., зє³накаючи^и 257, у ст^нє 261, и^цалє 267 зв., люб^ь в дорозе 242 зв., чили домы^слу 252, на^д то 259, ѡдинастє 266 зв., тєн^ь ча^с 268 зв., тридє^сту коп^ь гроши 269, сє^дм^ьна^стє 272, двана^сты^и 273, по^дстолине^и киев^ьскє^и 274, в тамо^шни^м 277, ч^ьма^рты^и 272 зв., на кон^ѣ єго шпако^ваты^м прє³ прия^тєля 291 зв., в кгродє Житомирскимъ 301 зв., ма^м 305;

¹ Тут і надалі покликання за: Актова книга Житомирського гродського уряду. – Ф. 11, оп., 1, спр. 2.

- на лексичному: *мно³ство* 3 зв., *зра^дцу* 4, *злочи^нцу* 17, *побо^рцу* 240, *де^ржа^уцы* 242 зв., *свои^х по^хвало^к* 243, *небе³нече^нсти^у* 243, по члонькахъ руки 253, *змарлого* 271, *сѣхоралыхъ* 287 зв., *матѣка* 314 зв.; *мальжонюкѣ*, *мальжонѣка*, *ма^лжонѣство* (протягом усіх справ), *вмоцованые* 1, *вѣ^лмо^жно^{зо}* 1, *штоко^лвекѣ* 3 зв., *вшелякиѣ* 4, *лепѣ^н* 4, *препо^нневѣши* 6, *упа^три^вши* 6, *ро³маитыми* 6, *бронями* 6, *ко^лвѣ^к* 9, *очевѣсто* 1, зъ *ѣ^овабѣмъ* 10, *ѣ^нна^умуѣ* 11 зв., *вобѣ^н* 11 зв., *а^лбо* 12, *привлаци^л* 24 зв., *цорку* 239 зв., *люде^й зацѣны^х* 240, *поневажѣ* 240 зв., *ѣ^ушемъ* 241 зв., *устаи^чне* 243, *зѣ^нни^уши се* 243, *вѣ^нцѣ* 243, *зупѣ^лне* 243 зв., *у моцо^ланымъ* 251 зв., *зѣ³ѣ^лялѣ* 252, *з ѣ^лмужъною* 253, *препомѣнѣ^лши* 253, *ѣ^ра³* 254 зв., *ѣ^лни^чне* 254 зв., *т^ро^л* 256, *ѣ^лшемъ* 268 зв., *ницѣ* не *ѣ^лбаючи* 271 зв., *вѣ^лѣ^лсти* Пилиповича^х 286 зв., *на зают^р* 287 зв., *и^ли^тко* 289, *ѣ^лнѣдожѣ^лсти* 289 зв., *ѣ^лни^чне* 295 зв., *приѣ^лацѣла* 297 зв., *по^сполитѣство* 302, *мянованѣ^н* 302 зв., *вѣ^ллу^г* 307 зв.

Досить часто (особливо в XVII ст.) писарі при записах справ вживали цілі фрази, вирази з польської мови. Природа їх появи в українських канцеляріях зрозуміла – це штампи, властиві тодішньому діловодству, які нерідко й польські писарі запозичували з чеського взірця: *уцѣного шляхтица* 7, *вѣ^споль с поменѣною мальжонѣкою* 241 зв., *в мо^н пра^вдиного созѣнаня* 250 *моцѣ зупѣ^лную* 251 зв., *моцѣ зу польну ю* 257 зв., *при вѣлю и ѣ^лѣ^нно^сти люде^н зацѣны^х* 243, *ба^рзо зѣ^лоралѣ^х* 289 зв., *правомъ и покоѣмъ по^сполитымъ* 252 зв., *ма^лжонѣка сѣ^лжю зо^шлого пре³* *забо^нцѣл забитого пана Тимофея* 295, *в к^гроде Житомирскимъ* 301 зв., *ѣ^нца и ма^тку* 287 зв., *при бытѣ^нно^сти вѣлю люди^н ѣ^лѣ^лты и по^сполитѣства* 302.

Виділені полонізми за мовними рівнями, можливо, не завжди чітко диференційовані. Зрештою, вже відзначали лінгвісти, що іноді чітко вирізнити запозичення фонетичні від лексичних непросто. Польський мовознавець Юзеф Косць, студіюючи український вплив на мову текстів міських книг Східної Люблінщини XVII–XVIII ст., відзначав, що

«сумнівну групу становлять запозичення фонетичні, оскільки не можна тут виключати і запозичень лексичних *czeresznia, wytarebić*» [16, с. 104]. Не стверджуємо однозначно відносно запозичень, наприклад, *на помо^п, пельнитъ, поцтм^пе, обеща^п* тощо, що вони позначені лише впливом польської фонетики, і ми. Однак сумнівів не може бути відносно наведених ілюстрацій, що вони загалом є полонізмами. Слова, про однозначну належність яких до тієї чи іншої мовної системи неодноразово застерігали дослідники *або, аби, библия, вадить, вежа, вельможний, вечерять, господиня, громада, добре, дуже, однако, жадать, жалковать, жито, жниво, жупан, заховать, звада, звичайно, казать, лагодить, надѣя, нехай, олтар, пильно, рачить, сподеваться, стократ, трохи, чи* тощо [6, с. 51-55; 8, с. 23; 15, с. 66], ми не виділяли, бо цілком поділяємо думку мовознавця Левка Полюги про те, що зараховувати такі та інші слова до запозичень, виходячи лише з того, що аналогічні утворення можуть зустрічатися в сусідніх близькоспоріднених слов'янських мовах, зокрема в польській, і не враховуючи можливості одночасного виникнення таких дериватів у кожній із цих мов незалежно, мабуть, буде не зовсім виправдано [9, с. 179]. Виокремлені слова та вирази дозволяють констатувати взаємопроникнення елементів обох мов. Досить часто в очевидних польських виразах маємо українську фонетику: *ма^пжонька смижо зо^шлого прѣ^з забо^пцог^п забитого пана Тимофѣя* 295. У лексемі *свижо* и<ѣ (пор. пол. *świeży*). Те ж саме спостерігаємо й у слові *сведѣ^птва* 253 (пор. ст. пол. *świadectwo, świadestwo*, активно вживане у пам'ятках польського письменства періоду Złotego Okresu [19, с. 510]) – у корені характерний поліський рефлекс *ε* < ѣ. Натомість логічно буде пояснити впливом тодішньої польської східно-кресової орфографії написання житомирським писарем іменників *межобо^пцог^п* 264 зв., з другим *колекго* мои^м 287, де носові часто поплутувалися або не передавалися взагалі [17, с. 204].

Наведені запозичення засвідчують той факт, що особливо інтенсивно полонізми починають проникати в практику ведення актових книг українськими писарями з XVII ст. Основний масив прикладів взято зі справ Житомирської книги 1635 року. За 1590 рік їх незрівнянно менше. Поява полонізмів в українських текстах справ XVII ст. (особливо його другої половини) підживлювалася все частішими польськомовними записами. Українська шляхта вже в другій половині XVI ст. різні майнові записи, а заодно і підписи під ними, провадила польською мовою. Так у 1578 році *Стефа^н Корибутови^ч, кн^{жа} на Новомъ Збаражу, дедичъ на Межиречю и Молоде^чне, воевода тро^уки^и, де^ржа^вца сомили^ски^и, жо^сле^нски^и и до^рсун^ски^и* заповіт своїй дружині *кн^жне На^зтазеи Миха^иловне Метисла^вско^и* складає по-польськи *и на то^м да^л ма^лжо^ице мое^и мило^и єе мл^сти кн^жне На^стазии Миха^иловне Метисла^вско^и се^с мо^и ли^ст по^д моею печат^ю и с по^дписомъ руки моеє вло^стное, пи^смомъ по^лскимъ*, однак представники Крем'янецького уряду *А^нтони^и Ялови^чк^и, су^дя, а Сави^и Ялови^чки^и, по^дсудокъ*, лист той відповідно до чинного тоді статуту Великого князівства Литовського веліли записати мовою державною, тобто руською. *А та^к я, того листу ѿгледа^вши, и его пере^д собою каза^вши вычитати, тоє ѿповеда^нє, ѿчевистое визна^нє и то^т листъ, ꙗк^е ма^лжо^ице єго даны^и, слово в слово в книги кгр^одские записати казалъ*. Випис (копію) цього перекладеного листа видали на прохання княжни Анастасії вже також руською мовою, що і засвідчили *Збара^жски^и, воевода бра^сла^вски^и, староста крем^лне^ики^и, рукою вло^стною, А^ндре^и Жири^ики^и, писа^р* [1, с. 44]. У подальшому польськомовні заповіти вже не перекладалися. Так, всі справи актових книг Овруцького гродського уряду за 1678-80 роки (староста Миколай Сапіга) вже записані польською мовою, щоправда початки і кінцівки – українською [2]. Дивуватися цьому не випадає, адже в тому ж таки Овруцькому старостві перші поляки стали

старостувати уже від 1616 року (Павел Рудзький). Відтоді, принаймні до Хмельниччини, представників руської (української) шляхти в уряді Овруча не було – Анджей Гурський, Самуель Лащ [18, с. 135-136]. Сімнадцяте століття внесло докорінні зміни в практику діловодства. Хоча правові відмінності формально зберігалися, і навіть продовжували звучати вимоги щодо окремої серії актових книг, практична необхідність у них паралельно з занепадом руської (української) мови щодалі зменшувалася [4, с. 66]. Систематизуючи збережені волинські судові акти Н.Яковенко уклала таблицю, де у відсотковому вираженні розглядається процес зменшення руських записів у місцевих замкових і земських книгах протягом 1600 – 1648 рр. Найвиразнішим він був у Луцьку, де за 10 років (з 1611 по 1620) 91% записів зроблено руською мовою, в той час як з 1641 по 1648 рр. цей відсоток знизився до 43,5% [13, с. 64-72]. Подібна ситуація з веденням актових книг і в канцеляріях інших міст Правобережної України. Наприклад, у Житомирському городському суді україномовні справи відносно послідовно фіксуються до середини XVII ст. З другої половини – рідко, а у XVIII ст. за роки 1707, 1714-1722, 1724-1740, 1753-1755 їх вже нема [1].

Інші запозичення, переважно латинізми, потрапили до текстів актових книг, як правило, через посередництво польської мови: *в лимитацию* (limitatio) 'відтермінування суду' [3; 10] 11 зв., *заарестовали* (arrestare) 20 зв., *колеґго* (collega) 28, *ко^нстытуцыи* (constitutio) 'устрій' 237 зв., *инътѣ^рпонованы^х* (interpono) 'вживати, залучати' 237 зв., *регеньтоги* (regens) 'володар' тоє *ко^нцеляри* (cancelaria) 237 зв., *апеляцы^и* (appellatio) 'перенесення судової справи із нижчої до вищої інстанції суду' *пре³ пленипотѣ^нто* (pleni potens) 'довірений' ... *инътѣ^рпонованы^х* 238, *на мамрамѣ^х* (membrana) 'пергаментна хартія' 238, *до по^на^ртя апеляцы^и* 238, а *пре³ фаталию* (fatalia) 'термін, визначений законом, під час якого дозволялось в судовому порядку домагатися свого права' и *пре³*

шкрыпъцыю (skriptum) 'лист' 238, *фѣрѣмѣ* (ferre) 'здійснювати' 238 зв., на *ко^нсѣ^рватѣ* (conservata) 'важлива судова справа' *и^нтѣ^рпонованыхъ* 238 зв., прѣ^з *инъстыкгатора* (instigator) 'посадова особа, що наглядала за правосуддям' 239, *манифѣтацыю* (manifestatio) 'публічна заява особи до порушника пред судом' 240 зв., *и^нфо^рмацыєю* 240 зв., *афѣктацыѣ* (affectatio) 'неприродність, перебільшення' 240 зв., *атѣтацыю* (attestatio) 'письмове засвідчення' 240 зв., замы^сль *сво^н* и *ра^нко^р* (rankor) 'гнів'... до *ѣфекту* (effectus) 'дія' 242, за *реквизыцыєю* (requistio) 'примусове вилучення' 242, не *рѣ^спектуючи* (respectus) 'повага' 242, *декляруючи* (declaracio) 'заява' 243, *вла^сно^{го} форуму* (forum) 'судове місце, де розглядаються позови'... *права* и *юри^здыцыѣ^н* (jurisdictio) 'суд, якому судяться люди особливих станів' 243, до *пробацыѣ^н* (probacio) 'схвалення' 244, *ѣкзѣ^нптами* (exemptum) 'документ про звільнення від обов'язків' 244, на *те^рмине* (terminus) 244, *субмитуѣ се* (submittere) 'приймати умову' 244 зв. *и^нте^нтованыхъ* (intentio) 'намір' 244 зв., *в* *реа^нную посѣсыю* (possessio) 'нерухомість, власність' 246, *анътеѣсѣсоромъ* (antecessor) 'попередник' 246, *сукъѣсѣсѣра* (successor) 'спадкоємець' 246, *и^нтромисыѣ^н* (intromissio) 'введення у володіння' 246, прѣ^з *актора* (actor) 'той, хто починає справу' 246 зв., *шкатула* (scatula) 247, *объдукуцыя* (obductio) 'судово-медичний розтин' 247 зв., *ма^ндатъ* (mandatum) 'виклик на суд' 248 зв., *нѣ^роблятамъ* (oblatio) 'добровільна пропозиція' пол. *oblata* 'будь-яка приватна справа, що записується до актової книги' 248 зв., *реквироваломъ* (requirere) 'відшукувати' 250, *палятинатус* (palatinatus) 'воєводство, кероване воєводою 251, *в* *рѣмиса^х* (remissio) 'відтермінування судової справи' 251 зв., *коопѣратороу* (cooperator) 'співробітник', *ко^мпри^нцыпало^м* (principalis) 'співпризвідця судової справи' и *вла^снымъ адъѣрѣ^нтомъ* (adhaerent) 'помічник' 252, *субъститува^м* (substitutio) 'пункт у духовному заповіті' 252, *ко^мпосицыѣ* (compositio) 'договір про мир' 252, *о^дѣрѣвалъ* и *саль^вамъ...* (salvus)

‘неушкоджений, непорушний’ в актових книгах з пол. *salva* ‘те, що вилучене’ 253 зв., *триѡньѡвали* (*triumphus*) 253, справи ѡ^дправо^а *конѡтрово^ртовать* (*controversia*) ‘зустрічний судовий позов’ *апеляцы^и* *и^итѡпоно^а* 257 зв., потвѡрдили *авѡтѡнѡтыкѡ* (*authenticus*) ‘достовірний’ 265, конѡтракѡтомъ (*contractus*) ‘договір’ 271, *имѡпѡдыменѡты* (*impedimentum*) ‘перешкода’ 271 зв., волную *мелиѡрацыю* (*melioratio*) ‘поліпшення’ тоѡ^и протѡ^стацыи 297 зв.; дисцыпліна (*disciplina*) 295, *диспоновати* (*disponere*) ‘розпоряджатись’ 307,

з нім. *ка^исле^р* (*Kanzler*) 1 зв., *башту* (*bastei*) ‘вежа’ 257, *кнафико^о* (*Knoufel*) ‘гудзик’ 10, *мо^рдѡрѡство* (*Mord*) ‘вбивство’ 316, *пу^игаки* (*Halbhaken*) ‘різновид мушкета’ 6, *фале^идышовы^х* (*feinlündisch*) ‘вид сукна’ 6 зв., у *фа^скахъ* (*Fass*) ‘скриня’ 3 зв., *фа^рбы* (*Farbe*) 4, *фортахъ* (*Pforte*) ‘хвіртка’ 258, *футѡра* (*Futter*) 314, *швакѡер* (*Schwager*) 264, *шпикѡи* (с.в.н. *spehaer*) ‘шпiон’ 252 зв., до *шпиталѡ* (с.в.н. *spital*) 253;

з англ. *каразеєвы^и* (*kersey*) через нім. *karsai* ‘вид сукна’ 2,

з тюрк. *габеную* (*haba < aba*) ст. пол. *habiany* ‘грубе біле сукно’, з *ко^ичира* (*chandžär*) через чеськ. *končir* ‘меч з вузьким клином’ 18 зв.;

з фр. з *му^икету* (*mousquet*) 260, *пи^столетами* (*pistolet*) 266;

з гр. *стыранизовали* (*τυραννος*) через лат. *tirannus* 288 зв., *шафировы* (*σαпφειρος*) ‘сапфір’ 269 зв.

з чеськ. *на капѡту^р* (*kaptour*) 309.

Для пам’яток діловодства XVII ст. характерним явищем є вживання макаронізованої мови [5, с. 8]. Така тенденція досить виразно виявлена і в досліджуваній книзі 1635 року: *ѡорочаю* и *ѡнѡкасю* и у *мамѡрако* *ѡнниѡєчь* ѡборочаю 243 зв., до *ѡсихъ ѡнѡралитѡрѡ* (*generaliter*) ‘взагалі’ спра^в 245, *ѡѡѡєдѡня скруѡѡниумъ* (*scrutinium*) ‘допит’ своѡго 247, межи спраѡами *паляѡинату^с* (*palatinus*) ‘царський, імператорський’, в актових книгах ‘ѡоеѡводство, юрисдикѡія ѡоеѡди’ яко те^ж *ѡѡѡицы^и ѡтъ*

конъсе^pлаторъмъ такъ в рѣмиса^x, яко те^ж екзарѣ^cто и³ даня року енералитѣ^p на вшеляки^m пуⁿкте стопню и те^pминѣ зави^cлы^x 251 зв., ово згола инъенерѣ етъ иⁿепециѣ такоу⁸ю моць то тому жъ пану Вронимови Пру^xниⁿкому, брату своєм⁸ рожоном⁸ и пленипотѣⁿцыю иⁿпремиси^c даѣ, якобы ѿⁿ самъ рѣкокгно^cцеⁿсъ (recognoscere) 'визнавати' иⁿне^pсона такъ 8 с⁸дъ, яко и на 8годе и дивисия^x (divissio) 'поділ майна між спадкоємцями на основі заповіту' ставаль 252, жольниромъ итеръ⁸мъ атъкⁿѣ итеръ⁸мъ (iterum atque iterum) 'ще і ще, багаторазово' соленимѣ^p свѣ^dчиль 259, инъкгенѣре (in-genero) 'наділяти від народження' брано 271 зв., на^d право деди^cны плина тѣлитари 8хвалено 292, боже 8ховаⁿ, ииоленьтия (violentia) 'схильність до насильства, жорстокість' яка инъиш^pбѣкъ такъ на³дрогъю, яко и на добрымъ мѣню 301 тощо.

Засвідчені в житомирських книгах чужомовні лексеми яскраво ілюструють не лише практику ведення документообігу в тогочасних міських канцеляріях, але, до певної міри, й місцеву мовну ситуацію. Полонізми настільки широко представлені в текстах, що, складається враження про вільне володіння писарями не лише руською (українською) писемно-літературною, але й польською мовою. Певна річ, що мовна атмосфера, наприклад Житомирської повітової канцелярії, не була прямою проєкцією на мовну атмосферу, яка панувала на тому ж таки Житомирському житньому ринку. Звичайно, що живе мовлення було місцеве житомирське діалектне, але так чи інакш грамотні (вміли читати й писати) житомирці, ті ж таки канцеляристи вносили свій мовний колорит, який безсумнівно позначався й на мовленні пересічних міщан.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Актова книга Житомирського гродського уряду. Фонд 11, опис 1, справи 16, 19, 24, 43. Зберігається в ЦДІАУ м. Києва.
2. Актова книга Овруцького гродського уряду. Фонд 15, опис 1, справа 1. Зберігається в ЦДІАУ м. Києва.
3. Горбачевский Н.И., *Словарь древняго актовaго языка сѣверо-западнаго края и Царства польскаго*, Вильна 1884.

4. Грімстед Кеннеді, *Руська серія Коронної метрики* в: Руська (Волинська) метрика, Київ 2002, с. 32-139
5. Гумецька Л.Л., *Питання стандартизації слов'янських писемно-літературних мов стародавньої доби* (Доповіді радянської делегації на VI Міжнародному з'їзді славистів), Київ 1968.
6. Житецький П.Г., *Нарис літературної історії української мови*, в: П.Г. Житецький. Вибрані праці. Філологія, Київ 1987, с. 19-139.
7. Мойсієнко В.М., *Актові книги городських та земських урядів Правобережної України періоду Постхмельниччини як приклад українсько-польської міжмовної взаємодії*, в: Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник пам'яті Кирила Галаса, Випуск 6, Ужгород 2002, с. 195-200.
8. Іван Огієнко, *Українська Житомирська Євангелія 1571 року*, Благодійне видавництво "Українська автокефальна церква" 1922.
9. Полюга Л.М., *Українська абстрактна лексика XIV- першої половини XVII ст.*, Київ 1991, с. 63.
10. Тимченко Є., *Матеріали до Словника писемної та книжної української мови XV-XVIII ст.*, у двох книгах. Підгот. до вид. В.Німчук, Г.Лиса, Київ - Нью-Йорк 2002.
11. Чепіга І.П., *Всупереч унії та єзуїтській експансії*, в: Мовознавство 1985, № 4, с. 36-43.
12. Булыка А.М., *Даунія запозычанні беларускай мовы*, Мінск 1972.
13. Яковенко Н.Н., *О языковом составе городских и земских книг Правобережной Украины на протяжении XVII века*, в: Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории, Днепропетровск 1983, с. 64-72.
14. Яковенко Н.М., *Пародії і жарти в актових книгах Житомира та Луцька першої половини XVII ст.* в: Український археологічний щорічник, Вип. 2, Київ 1993, с. 161-176
15. Huckowska Halina, *Wpływ języka polskiego na rozwój ukraińskiej leksyki religijnej*, w: Z badań nad polsko-ukraińskimi powiazaniami językowymi. Pod. red. D.Buczki, M.Łesiowa, Lublin 2003, s. 62-73.
16. Kość Józef, *Z historii polsko-ukraińskich związków językowych we wschodniej Lubelszczyźnie*, w: Dzieje Lubelszczyzny, t. 4, Lublin 1992, s. 101-112.
17. Kurzowa Z., *Najważniejsze charakterystyczne rysy języka polskiego w WKL w XVII w.*, w: Munera linguistica Ladislao Kuraszkiewicz dedikata, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 199-210.
18. Litwin H., *Napływ szlachty polskiej na Ukrainę, 1569-1648*, Warszawa 2000, s. 135-136.
19. Rospond St., *Studia nad językiem polskim w XVI wieku*, Wrocław 1949, s. 510.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Aktova knyha Zhytomyrskoho grodskoho uriadu [] Fond 11, opys 1, spravy 16, 19, 24, 43. Kyiv: CDIAUK [In Ukrainian].
2. Aktova knyha Ovruckoho grodskoho uriadu []. Fond 15, opys 1, sprava 1. Kyiv: CDIAUK [In Ukrainian].

3. Gorbachevskij, N.I.(1884), Slovar drevniago aktovago jazyka cevero-zapadnago kraja []. Vilna [In Russian].
4. Hrimsted Kennedy, (2002). Ruska seria Koronnoi metryky *in*: Ruska (Volynska) metryka []. Kyiv, 32-139 [In Ukrainian].
5. Humecka, L.L. (1968). Pytannia standartyzacii slovianskykh pysemno-literaturnykh mov starodavnioi doby. []. Kyiv. [In Ukrainian].
6. Zhyteckyi P.H. (1987). Narys literaturnoi istorii ukrainskoi movy, *in*: P.H. Zhyteckyi, Vybrani praci. Filolohia, Kyiv, 19-139. [In Ukrainian].
7. Moisiienko V.M. (2002). Aktovi knyhy grodskych ta zemskych uriadiv Pravoberezhnoi Ukrainy iak pryklad ukrainsko-polskoi mizhmovnoi vzaiemodii *in*: Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Vyp. 6, Uzhhorod, 195-200. [In Ukrainian].
8. Ivan Ohiienko (1922). Ukrainska Zhytomyrska Ievanhelia 1571 roku, Blahodiine vydavnytvo “Ukrainska avtokefalna cerkva”. [In Ukrainian].
9. Poliuha L.M. (1991). Ukrainska abstraktna leksyka XIV- XVII st, Kyiv. [In Ukrainian].
10. Tymchenko Ie. (2002). Materialy do slovnyka ukrainskoi pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV-XVIII st., Pidhot. do vyd. V.Nimchuk, H.Lysa, Kyiv-nev-York. [In Ukrainian].
11. Chepiha I.P. (1985). Vsuperech unii ta iezuitskii ekspansii, *in*: Movoznavstvo, № 4, 36-43. [In Ukrainian].
12. Bulyka A.M. (1972). Daunia zapazychanni belaruskai movy, Minsk. [In Belorussian].
13. Iakovenko N.N. (1983). O iazykovom sostave grodskich i zemskich knig Pravoberezhnoi Ukrainy na protiazhenii XVII veka, *in*: Ideograficheskie I istochnikovedcheskie problem otechestvennoi istorii, Dnepropetrovsk, 64-72. [In Russian].
14. Iakovenko N.M. (1993). Parodii I zharty v aktovykh knykhach Zhytomyra ta Lucka pershoi polovyny XVII st. *in*: Ukrainskyi archeolohichnyi shchorichnyk, Vyp. 2, Kyiv, 161-176 [In Ukrainian].
15. Huckowska Halina, *Wpływ języka polskiego na rozwój ukraińskiej leksyki religijnej*, w: Z badań nad polsko-ukraińskimi powiazaniami językowymi. Pod. red. D.Buczki, M.Łesiowa, Lublin 2003, s. 62-73.
16. Kość Józef, *Z historii polsko-ukraińskich związków językowych we wschodniej Lubelszczyźnie*, w: Dzieje Lubelszczyzny, t. 4, Lublin 1992, s. 101-112.
17. Kurzowa Z., *Najważniejsze charakterystyczne rysy języka polskiego w WKL w XVII w.*, w: Munera linguistica Ladislao Kuraszkiewicz dedikata, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 199-210.
18. Litwin H., *Napływ szlachty polskiej na Ukrainę, 1569-1648*, Warszawa 2000, s. 135-136.
19. Rospond St., *Studia nad językiem polskim w XVI wieku*, Wrocław 1949, s. 510.